

Стоєв В.Л., к.е.н.,
старший викладач кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія
Фалько К.І., магістрант
Запорізька державна інженерна академія

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ТА МЕХАНІЗМ ЇЇ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Фалько К.І., Стоєв В.Л. Економічна криза та механізм її попередження. У статті розглядається сутність кризи, види та фактори, що спричинюють це явище. Досліджено особливості механізму антикризового управління. Основними елементами механізму антикризового управління запропоновано визначати фактори впливу, діагностику кризових явищ на підприємстві, потребу у антикризовому управлінні, його методи та інструменти, нормативно-правове забезпечення, а також рівні управління.

Ключові слова: економічна криза, механізм попередження кризи, стабілізація фінансового стану, антикризове управління підприємством, діагностика.

Фалько К.И., Стоев В.Л. Экономический кризис и механизм его предупреждения. В статье рассматривается сущность кризиса, виды и факторы, вызывающие это явление. Исследованы особенности механизма антикризисного управления. Основными элементами механизма антикризисного управления предложено определять факторы влияния, диагностику кризисных явлений на предприятии, потребность в антикризисном управлении, его методы и инструменты, нормативно-правовое обеспечение, а также уровни управления.

Ключевые слова: экономический кризис, механизм предупреждения кризиса, стабилизация финансового состояния, антикризисное управление предприятием, диагностика.

Falko K.I., Stoev V.L. The economic crisis and its mechanism of warning. The article examines the essence of crisis, kinds and factors that cause this phenomenon. The features of the mechanism of anti-crisis management are investigated. It is suggested to determine the basic elements of mechanism of anti-crisis management: the factors of influence, the diagnosis of crisis phenomena in the enterprise, the need for anti-crisis management, his methods and instruments, normatively-legal providing, as well as management levels.

Key words: economic crisis, mechanism of crisis prevention, stabilization of financial condition, anti-crisis management of enterprise, diagnostics.

Постановка проблеми. Проблема управління підприємствами в кризових ситуаціях у системі як регіональної, так і національної економіки є вкрай важливою й актуальною. Це підтверджується аналітичними даними: протягом 2010–2016 рр. кількість збиткових підприємств постійно зростає у динаміці [1]. Отже, сьогодні існує нагальна необхідність розроблення механізму попередження економічних криз на підприємстві, що передбачає комплексне та системне дослідження теоретичних засад управління в період виникнення кризової ситуації, аналіз його методичного забезпечення, обґрунтування сучасних методів діагностики кризових явищ та розроблення стратегії виходу з кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою вивчення й аналізу кризових явищ та їх причин займаються дуже багато вчених, зокрема: В.О. Василенко, П.С. Грін, О.І. Галушко, В.Н. Крутько, А.М. Штангрет, Дж. М. Кейнс, Т. Гренц, Ю. Розенталь та інші. Проблематиці визначення та трактування поняття «механізм антикризового управління» присвячені дослідження таких авторів, як Е.М. Коротков, О.В. Коваленко, Л.О. Лігоненко, О.М. Скибицький,

А.Д. Чернявський, З.Є. Шершньова та інші [2; 3; 4; 5]. Серед зарубіжних учених механізм антикризового управління як елемент теорії антикризового управління досліджувався І. Ансоффом, М. Месконом, А. Томпсоном, Й. Шумпетером, їх послідовниками та опонентами.

Незважаючи на те, що існує величезна кількість публікацій із цієї тематики, сьогодні залишається низка невирішених питань щодо удосконалення методичного забезпечення оцінювання та формування відповідного механізму антикризового управління.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності економічних криз та механізму антикризового управління підприємства, визначення основних його елементів.

Виклад основних результатів. Криза як економічна категорія розглядається зазвичай як складний загострений стан, різкий перелом або занепад. Причини криз, що виникають на підприємстві, можуть бути різними і мати як природний характер, який відображають кліматичні явища (землетрус, повінь та інші катаклізи природного походження), так і техногенні відбитки, пов'язані з діяльністю людини [6, с. 34].

На практиці з кризою, як правило, ідентифікується загроза неплатоспроможності та банкрутства підприємства, діяльність його в неприбутковій зоні або брак на підприємстві потенціалу для успішного функціонування. З позиції фінансового менеджменту кризовий стан підприємства полягає в його неспроможності здійснювати фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності. Кризу на підприємстві характеризують за трьома параметрами, такими як:

- джерела (фактори) виникнення;
- вид кризи;
- стадія розвитку кризи.

У житті підприємства кризи або загроза криз – постійне явище. Першопричиною, тобто можливістю виникнення економічних криз, є розрив між виробництвом і споживанням товарів [7, с. 168].

Загалом виділяють значну кількість причин кризових ситуацій та кризового стану підприємств. Щодо місця виникнення причини криз виділяють [6, с. 67]:

- 1) зовнішні щодо підприємства кризи, на які воно не в змозі впливати або має обмежений вплив;
- 2) внутрішні кризи, що виникають у результаті діяльності самого підприємства.

На виникнення економічної кризи на підприємстві впливає багато зовнішніх та внутрішніх факторів, основні з яких наведені у табл. 1.

Під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища нормальний стан функціонування підприємства може порушуватися, відхилитися від планових чи бажаних параметрів роботи. Такі ситуації вимагають формування і використання в межах структурних елементів господарського механізму відповідних заходів, які будуть мати антикризовий характер [9, с. 140]. Сукупність таких заходів, методів, важелів та інструментів у науковій літературі розкривається через поняття механізму антикризового управління.

Механізм антикризового управління являє собою сукупність принципів, законів та процедур, які забезпечують прийняття та реалізацію управлінських

рішень щодо передбачення небезпеки кризи, аналізу її симптомів, заходів для зниження негативних наслідків кризи і використання її факторів для наступного розвитку [10]. При цьому механізм антикризового управління доцільно поділити на два види: механізми попередження кризи на підприємстві та механізми усунення наслідків кризи, до яких відносять організаційні перетворення, управління ризиками, контролінг, інвестиційну політику та санацію.

Для ефективної організації управління на мікрорівні під час виникнення кризових явищ і ситуацій необхідні такі дії, як організація стратегічного (перспективного) планування; постійний моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовища, виявлення ознак кризи, що загрожують діяльності підприємства; розроблення попередніх заходів для зниження вразливості підприємства (у тому числі із запобігання аваріям, екологічним загрозам); створення резервів (фінансових, сировинних тощо); скорочення поточних витрат на виробництві; створення дублюючих систем управління; диверсифікація; трансформація організаційних форм управління, а також активна інноваційна політика як основний механізм виходу з кризи.

Часто кризові ситуації в розвитку підприємства неможливо усунути. Вони виникають як об'єктивні явища, що відтворюють циклічний характер розвитку підприємства. Але гостроту криз можна й потрібно зменшувати з урахуванням їх особливостей, а також своєчасно розпізнаючи їх наближення. Це досягається лише за допомогою механізму антикризового управління.

Основними елементами механізму антикризового управління є фактори, діагностика кризових явищ на підприємстві, потреба у антикризовому управлінні, його методи та інструменти, нормативно-правове забезпечення, ресурси, а також рівні управління.

Діагностика кризових явищ здійснюються на початковому етапі для визначення потреби антикризового управління. Основними інструментами

Таблиця 1

Фактори, що спричиняють економічну кризу на підприємстві [8]

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
– спад кон'юнктури в економіці загалом	– низька якість менеджменту
– зменшення купівельної спроможності населення	– дефіцити в організаційній структурі
– значний рівень інфляції	– низький рівень кваліфікації персоналу
– нестабільність господарського та податкового законодавства	– недоліки у виробничій сфері
– нестабільність фінансових ринків	– прорахунки у галузі постачання
– посилення конкуренції в галузі	– низький рівень маркетингу та втрата ринків збуту продукції
– криза окремої галузі	– прорахунки в інвестиційній сфері
– сезонні коливання	– брак інновацій та раціоналізаторства
– посилення монополізму на ринку	– дефіцити у фінансуванні
– політична нестабільність у країні місцезнаходження підприємства або в країнах – постачальниках сировини (споживачів продукції)	– відсутність або незадовільна робота служб контролінгу (планування, аналіз, інформаційне забезпечення, контроль
– конфлікти між засновниками (власниками)	

діагностики є експрес-діагностика; моніторинг та оцінка загальних показників фінансового стану; діагностика із застосуванням фінансового аналізу та методик оцінки ймовірності банкрутства; методи оцінки потенціалу підприємства (конкурентоспроможності підприємства); здійснення інших додаткових заходів. У процесі виявлення потреби антикризового управління визначається основна мета антикризових заходів – стан у майбутньому, котрий можливо змінити щодо теперішнього та варто, бажано або необхідно досягнути.

Основними функціями управління є планування; організація; мотивація, координація та контроль за виконанням цілей. Прийняття рішення і комунікаційний процес є сполучними ланками між зазначеними функціями. З огляду на специфіку антикризового управління, основними його функціями є:

- недопущення кризових ситуацій (постійна готовність до можливого порушення фінансової рівноваги ринкового агента);
- діагностика кризових явищ (ідентифікація потенційних ризиків для конкретного підприємства та розроблення заходів щодо їх зниження);
- моніторинг факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на суб'єкти господарювання та їх зміни;
- максимально швидке реагування на окремі кризові явища;
- створення стратегічних резервів матеріальних ресурсів на випадок виникнення кризи;
- стабілізація (ліквідація наслідків кризи та приведення підприємства до початкового ефективного стану);
- використання за необхідності санації для уникнення банкрутства; здійснення процедури банкрутства або ліквідації підприємства.

Виконання зазначених вище функцій має специфічну спрямованість, яка полягає у своєчасній ідентифікації кризових явищ, що існують зовні та всередині підприємства, розробленні та впровадженні заходів щодо запобігання, ліквідації або пом'якшення впливу негативних факторів на діяльність підприємства, прискореній та дієвій реакції на зміни в зовнішньому оточенні, розробленні та введенні в дію інструментів у межах складових елементів господарського механізму, які у критичній ситуації (наприклад, на межі банкрутства) могли б забезпечити вихід підприємства з такого стану з найменшими втратами.

Особливою функцією в системі антикризового управління є діагностика кризового стану підприємства. Слід зауважити, що вона є функцією і специфічною стадією антикризового управління. Це вихідний пункт для прогнозу альтернативного розвитку підприємства. З огляду на різноманітність кризових явищ та багатоваріантність їх прояву, можна використовувати різні методи антикризового управління як щодо окремих параметрів кри-

зового явища, так і щодо кризової ситуації загалом [9, с. 145]. Так, тактичними методами антикризового управління є даунсайзинг, санація, моніторинг та антикризовий контролінг. До стратегічних методів відносяться диверсифікація, регуляризація, реінжиніринг, реструктуризація, злиття та ліквідація підприємства.

Тактичні методи спрямовані на швидке покращення фінансових показників підприємства, тобто подолання наслідків кризи. Проте часто цих методів недостатньо для усунення основної причини кризового стану – неефективної системи управління. А це потребує використання заходів більш тривалої дії, тобто застосування стратегічних методів. Такі методи спрямовані на покращення якісних характеристик діяльності підприємств. Результати застосування стратегічних методів підприємство відчуває, як правило, не одразу, проте вони змінюють сутність бізнесу, його якісні характеристики, такі як конкурентоспроможність, інвестиційна привабливість, інноваційність тощо.

Надзвичайно важливе місце у структурі механізму антикризового управління на підприємстві займає нормативно-правове забезпечення, яке можна також розділити на зовнішнє та внутрішнє.

Зовнішнє нормативно-правове забезпечення антикризового управління своєю метою має комплексне регулювання питань діяльності підприємства, а також його взаємозв'язків із заінтересованими сторонами у процесі його функціонування у кризовій ситуації. До основних нормативно-правових документів цієї групи варто віднести Конституцію України, Господарський Кодекс України, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», «Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства», що затверджені Наказом Міністерства економіки України від 19 січня 2006 р. № 14 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26 жовтня 2010 р. № 1361) [11, с. 278]. Внутрішнє нормативно-правове забезпечення антикризового управління забезпечує організацію та регулювання діяльності підприємства як системи, досягнення постійних цілей у межах реалізації стратегій у розрізі часового проміжку. До внутрішніх нормативно-правових документів доцільно відносити установчі документи; положення, які визначають організаційну структуру управління підприємством; положення, які визначають особливості взаємодії між підприємством та середовищем функціонування; документи, які характеризують операційну діяльність підприємства (розпорядження, накази та нормативи тощо).

Реалізація всіх вищезазначених елементів механізму антикризового управління забезпечується використанням відповідних ресурсів (матеріальних,

фінансових та кадрово-інтелектуальних, які можуть концентруватися як на рівні самого підприємства, так і залучатися ззовні. Таким чином, механізм антикризового управління забезпечує реалізацію цілей та завдань підприємства як системи через узгодження своїх інтересів із середовищем функціонування та враховує ступінь потреби, наявні можливості та мету антикризових заходів.

Висновки: На основі викладеного можна дійти висновку, що криза має ознаки різкого перелому та важкого перехідного економічного стану. З еконо-

мічної позиції запорукою запобігання кризи є ефективне управління підприємством через відповідний механізм. З метою попередження економічної кризи слід проводити комплексну діагностику фінансового стану підприємства. Особливого значення для підприємств, що мають кризовий стан, набуває система антикризового управління, яка передбачає розроблення дієвого механізму стабілізації фінансового стану, що дасть змогу відновити платоспроможність підприємства та забезпечити його подальше успішне функціонування.

Список літератури:

1. Статистичний щорічник України за 2016 рік [Державний комітет статистики України] / Відповідальний за випуск О.А. Вишнеvsька. За редакцією І.М. Жук. – Київ: Державна служба статистики України, 2016. – 575 с.
2. Антикризове управління: Учень. – 2-е изд. доп. и перераб. / Под ред. проф. Э.М. Короткова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 620 с.
3. Коваленко О.В. Механізми та інструменти ефективного антикризового управління підприємствами / О.В. Коваленко // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2011. – № 7. – С. 136–146.
4. Скибицький О.М. Антикризовий менеджмент: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
5. Чернявський А.Д. Антикризове управління підприємством: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2006. – 256 с.
6. Герасимчук В.Г. Стратегічне управління підприємством: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2010. – 360 с.
7. Дацюк І.В. Сутнісна характеристика кризи підприємств / Дацюк І.В. // Технологія і техніка друкарства. – 2010. – № 2(28). – С. 165–170.
8. Кривошликова В.А. Механізм попередження фінансової кризи на підприємстві / В.А. Кривошликова // НТКП ВНТУ. Факультет менеджменту та інформаційної безпеки; XLVI Науково-технічна конференція факультету менеджменту та інформаційної безпеки. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2017/paper/view/2121>.
9. Погребняк А. Сутність складових елементів механізму антикризового управління на промисловому підприємстві / А. Погребняк // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2015. – № 12. – С. 138–147.
10. Гордієнко Т.В. Антикризовий механізм управління результативністю діяльності будівельного підприємства [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/kgm_econ/2012_102/178-187.pdf.
11. Коваленко О.В. Антикризове управління: теорія, методологія та механізми реалізації: Монографія. – Запоріжжя: Видавництво Запорізької державної інженерної академії, 2011. – 467 с.